

УДК 159.9

doi: 10.15330/ps.6.1.6-11

Зіновія КарпенкоПрикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
karpenkozs@ukr.net**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ:
З ІСТОРІЇ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ НАУКОВИХ СЕМІНАРІВ**

У статті здійснено огляд ключових проблем і тематики всеукраїнських наукових семінарів "Методологічні проблеми психології особистості", що проводилися в Івано-Франківську впродовж 2005-2015 років. Відзначено поліпарадигмальність, плюралізм і міждисциплінарний характер персонологічних студій, спроби теоретико-методологічного синтезу і методологічної тріангуляції. Вказано на новаторські спроби концептуального моделювання й експериментальної верифікації фундаментально-технологічних і вузько-прикладних досліджень у царині психології особистості в контексті класичного, неklasичного і постнеklasичного типів наукової раціональності. Зазначено шляхи модернізації та поліпшення якості професійного методологування вітчизняних учених-персонологів: фахова експертиза методів дослідження, інтенсифікація наукової комунікації та міжнародної співпраці, критична самооцінка методологічної компетентності тощо.

Ключові слова: психологія особистості, персонологія, методологія, концептуальне моделювання, наукова раціональність, науковий семінар.

Вступ. Історія розвитку психологічної науки засвідчує, що ніякі локальні дослідження дискретних психічних функцій не можуть бути успішними без урахування їх об'єднувачого стрижня – цілісної особистості. Попри це відомо, що розлогий концептуально-тематичний ландшафт персонологічних студій не стільки полегшує, скільки утруднює спроби теоретико-методологічного синтезу. В діалектиці множинних культурно-історичних, еволюційних, когнітивних, біхевіоральних, психодинамічних, екзистенційно-феноменологічних, вітакультурних, синергетичних, наративно-конструкціоністських, трансцендентальних та інших опцій самовизначається і вітчизняна психологія особистості, що, як показує цей огляд, не являє собою монолітну структуру чи "освячений" панівним науковим дискурсом "єдино правильний" тренд. Очевидно, що методологічна ситуація з психологічною персонологією цілковито узгоджується зі світовими науковими тенденціями в галузі соціогуманітарних наук – міждисциплінарністю досліджень, плюралізмом аксіологічно ангажованих позицій, співіснуванням інтегративних і диференціювальних студій, комплементарним поєднанням гіпотетико-дедуктивного, номотетичного, кількісного, пояснювального з емпірико-індуктивним, ідіографічним, якісним, розуміннєвим підходами (методологічна тріангуляція) до вивчення феномену особистості.

Відтак **метою** започаткованих у 2005 році всеукраїнських наукових семінарів "Методологічні проблеми психології особистості" в Івано-Франківську був моніторинг актуальних фундаментальних і технологічних

напрацювань вітчизняних персонологів у глобальному контексті розвитку психологічної науки. Передбачалося, що регулярні (кожні 2 роки) семінари зможуть виконати роль оглядового дискусійного майданчика для обміну досвідом професійного методологування у заявленій царині психологічних пошуків.

Проблемно-тематичний огляд. Перший всеукраїнський науковий семінар "Методологічні проблеми психології особистості" було проведено 29-30 вересня 2005 році. Його учасниками стало 42 особи. У центрі уваги перебували доповіді провідних українських учених: "Проблеми психології особистості контексті психологічної герменевтики" (Н. В. Чепелева), "Особистість як об'єкти суб'єкт психотерапії" (Н. Ф. Каліна), "Особистісний потенціал як концептуальна матриця моделювання майбутнього" (Т. М. Титаренко), "Рівні, пояси та критерії професійного методологування" (А. В. Фурман), "Цілепокладання як психологічна функція" (Ю. М. Швалб), "Діяльність як чинник розвитку особистості" (М. В. Савчин), "Методологічні критерії унормування психології особистості" (З. С. Карпенко) та ін.

Другий семінар з означених проблем було проведено 19-21 жовтня 2007 року за участі 73 психологів-дослідників. У фокусі обговорення перебували такі питання: предмет психології особистості у міждисциплінарному персонологічному дискурсі; історико-психологічні метаморфози принципу причинності у трактуванні особистості; особистість у контексті методологічних дихотомій природничо-наукової та гуманітарної парадигм, номотетичного та ідіографічного підходів, пояснювальної та розуміннєвої психологій тощо. Проект методологічної тріангуляції; сучасні філософські запозичення до методології психології особистості: постмодернізм, соціальний конструкціонізм, герменевтика; способи і засоби конституювання особистості в рамках постнекласичної раціональності. Сильне враження на учасників семінару справили доповіді: "Онтологічні варіації на тему індивідуальності" (В. О. Татенко), "Життєві завдання як нарративний спосіб структурування майбутнього" (Т. М. Титаренко), "Духовність як онтологічний вимір особистості" (М. В. Савчин), "Дихотомія "особистість – суспільство" в теоретичній та методологічній перспективі" (О. Г. Злобіна), "Особистість у пострадянському суспільстві: деякі методологічні аспекти вивчення проблеми" (Н. В. Хазратова), "Особистісна ініціація відчуження як функція соціальної адаптації" (Ж. П. Вірна), "Історичні модифікації принципу детермінізму" (З. С. Карпенко), "Суб'єктно-ціннісний аналіз розвитку творчо обдарованої особистості: термінологічний аспект" (О. Л. Музика), "Структура та рівні автобіографічної антиципації особистості (І. Г. Батраченко), "Темпоральна персонологія: на шляху до інтеграції особистісного та темпорального знань" (В. І. Ковальов) та ін.

У полі зору Третього всеукраїнського наукового семінару "Методологічні проблеми психології особистості", проведеного 1-2 жовтня 2009 року (50 учасників), перебували такі питання: каузальний і

телеологічний підходи до психологічного пізнання особистості; топос і хронос психології особистості: досвід теоретичного моделювання; технологічні аспекти психологічного впливу на особистість у рамках різних типів раціональності; аксіологічний поворот у психологічній персонології: передумови, критерії та показники методологічної реконструкції. З чільними доповідями виступили: Т. М. Титаренко – "Життєвий шлях особистості у постмодерністському дискурсі", О. Г. Злобіна – "Час очікування у просторі само позиціонування особистості", Л. В. Засекіна – "Патопсихолінгвістика vs нейропсихолінгвістика у дослідженні особистості (на прикладі пацієнтів після інсульту)", В. М. Савчин – "Проблема дослідження особистості в контексті духовної парадигми психології", З. С. Карпенко – "Аксіологічний поворот у психології особистості: досвід методологічної рефлексії", О. П. Колісник – "Психологічна практика духовного саморозвитку особистості", О. І. Климишин – "Християнсько-психологічні принципи розвитку духовності особистості", О. А. Ліщинська – "Соціально-психологічна концепція механізмів соціальної залежності особистості", С. Д. Литвин-Кіндратюк – "Методологічні аспекти дослідження історіогенезу саморегуляції особистості", А. А. Сімак – "Біфуркаційна модель аксіопсихологічних конструктів особистості".

Четвертий всеукраїнський науковий семінар "Методологічні проблеми психології особистості" відбувся 29-30 вересня 2011 року (65 учасників). Предметом обговорення став комплекс таких питань: методологічна потуга класичної психології та сучасна експериментальна психологія особистості; неklasичні персонологічні студії в розбудові гуманітарної парадигми; постнеklasичні повороти персонологічного методологування у психології. Найбільший інтерес викликали доповіді: "Випадок: несподівані конфігурації людського життя" (Т. М. Титаренко), "Роль практик рутинізації в процесі життєконструювання" (О. Г. Злобіна), "Мультикультуралізм, національна ідентичність і проблеми єдиного освітнього поля" (В. М. Ткаченко), "Дослідження особистості в контексті духовної парадигми психології" (М. В. Савчин), "Методологічний ландшафт психологічних досліджень особистості" (З. С. Карпенко), "Психологічні аспекти приватності особистості" (Н. В. Хазратова), "Модель адиктивного потенціалу особистості" (О. А. Ліщинська), "Суб'єктна позиція студента в середовищі вищого навчального закладу" (Г. К. Радчук), "Молодіжна субкультура як простір конструювання інтерпретативної схеми особистості" (Л. Д. Тодорів), "Карнавальність як принцип актуалізації етнокультурного міфотворчого потенціалу особистості" (О. В. Яремчук), "Когнітивно-стильові детермінанти в структурі інтегральної індивідуальності" (А. А. Палій), "Фактор межі в розвитку юнацької ідентичності" (В. С. Хомик).

Програма П'ятого всеукраїнського наукового семінару "Методологічні проблеми психології особистості" 26-27 вересня 2013 року включала теми виступів 80 учасників, що торкалися питань, об'єднаних спільним аксіопсихологічним змістом: філософсько-психологічні моделі дослідження ціннісних засад буття людини; аксіологічна психопедагогіка:

проблеми, здобутки, перспективи; аксіологічні аспекти психологічної практики; ціннісні конфлікти в сучасному світі: причини виникнення та шляхи вирішення. Доповіді засадничого характеру виголосили: З. С. Карпенко "Медіаторно-евристичний потенціал аксіопсихології особистості в сучасному методологічному дискурсі", Т. М. Титаренко – "Наративно-ментативні варіанти особистісного автобіографування", О. Г. Злобіна – "Моделі ціннісних засад світу успішної людини", М. В. Савчин – "Онтологія та феноменологія духовної сфери особистості", В. П. Москалець – "Аксіологічне мислення особистості", Г. К. Радчук – "Психологічні засади професійного аксіогенезу особистості", Л. Д. Заграй – "Конструювання гендерного досвіду особистості у сучасному фрагментаризованому світі", Л. В. Романюк – "Структурно-функціональна модель становлення цінностей особистості", І. В. Жадан – "Цінності в структурі політичної картини світу молоді: концептуальні засади дослідження", В. І. Ковальов – "Темпорально-особистісна модель буття і самоздійснення людини в ціннісному вимірі", С. Д. Литвин-Кіндратюк – "Аксіопсихологічні орієнтири акультураційного стресу", А. М. Матвіїшин – "Метапсихологічний контекст функціонування соціальних ілюзій особистості".

У тривожних умовах збройного протистояння між Україною й російсько-сепаратистськими силами в окремих районах Луганської та Донецької областей, після анексії Росією Криму 24-25 вересня 2015 року відбувся черговий, Шостий всеукраїнський (з міжнародною участю) науковий семінар "Методологічні проблеми психології особистості". Робота 77 учасників семінару стосувалася широкого кола прикладних проблем психологічної персонології, як-от: методологічний ландшафт розвитку соціальної та політичної психології особистості; методологічні пошуки в царині диференціальної та клінічної психології особистості; методологія персонологічних студій у віковій та педагогічній психології; фундаментально-технологічні дослідження у психології діяльності особистості в особливих умовах; новітні напрями теоретико-методологічних досліджень в галузі психології особистості.

З оглядовою доповіддю про історію проведення і тематичне розмаїття наукових семінарів з методологічних проблем психології особистості на базі кафедри педагогічної та вікової психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та діючого при ньому з 2008 року громадського науково-дослідного центру "Психологія розвитку особистості" виступила їх керівник З. С. Карпенко. Резюмуючи актуальні проблеми історичної та політичної психології особистості на сучасному етапі, доповідачка аргументувала необхідність аксіопсихологічного спростування тоталітарних ідеологем епохи глобалізму. Було відзначено, що ідеологеми являють собою конкретні складники ідеології, що, будучи проявом політичної культури суспільства, наповнюють її етноспецифічним змістом. Втілюючись у міфах, легендах, переказах, колективних уявленнях, пропагандистських наративах, типових соціальних ілюзіях тощо, ідеологеми репрезентують історичний досвід народу й артикують насамперед його

геополітичні, кратологічні, мілітаристські домагання в контексті власних світоглядних уявлень і ставлення до інших етнокультурних спільнот.

Тоталітарні ідеологеми репрезентують деструктивне суб'єкт-об'єктне ставлення певного соціуму (держави) до великих аут-груп з точки зору їх корисності для досягнення власних інтересів і є типовими для тоталітарних соціумів. Конструктивні ідеологеми засновані на культурі толерантності і поваги до гідності інших та є зразком суб'єкт-суб'єктного ставлення, притаманного демократичним соціумам. Деструктивні ідеологеми стають знаряддям ведення інформаційно-психологічної війни проти визначеного авторитарною владою зовнішнього ворога і живляться негативною енергією конфлікту; конструктивні ідеологеми спонукають до співпраці та взаємодопомоги, становлячи миролюбну гуманістичну альтернативу військовій силі, політичному диктату, економічному шантажу й аморальному етноцентризму. Основний вектор аксіопсихологічного спростування тоталітарних ідеологем, на думку доповідачки, повинен спрямовуватися на вибір різноманітними державними інституціями еволюційно вмотивованої стратегії міжнародного співробітництва, що потребує розвитку їх полікультурної компетентності, на противагу стратегії одностороннього виграшу в тотальному протистоянні іншим суб'єктам міжнародного права, що неадекватно лінії цивілізаційного розвитку. Психотехнічні засоби спротиву деструктивним ідеологемам тоталітарного соціуму можуть бути запозичені від раціонально-когнітивної психотерапії, яка використовує механізм категоріального порівняння, доводячи абсурдність і всебічну недоцільність ідеологічного настановлення на підкорення та домінування одних держав (народів, соціальних груп) над іншими.

Жвавий інтерес у присутніх на семінарі учасників викликали доповіді: Т. М. Титаренко – "Практики особистісного життєтворення: множинність як шанс", О. Г. Злобіної – "Особистість в соціальній кризі", М. В. Савчина – "Теоретико-методологічна ресурсність духовної парадигми психології в дослідженні особистості", Г. К. Радчук – "Аксіопсихологічні засади розвитку сучасної вищої школи", О. М. Кікінежді – "Егалітарна особистість у сучасному соціопросторі", Л. В. Романюк – "Аксіопсихологічні умови розвитку особистості", О. А. Ліщинської – "Культурна сімейна традиція як чинник психологічної безпеки сім'ї", О. І. Климишин – "Християнсько-психологічний вимір сакраментального потенціалу родини", С. Д. Литвин-Кіндратюк – "Епістемологічні засади дослідження ритуально-побутової поведінки особистості", Ю. Р. Сидорика – "Соціальна мережа осіб з депресивними розладами", Т. М. Дзюби – "Деструктивні ознаки професійного само ставлення та їх вплив на професійне здоров'я вчителя", В. О. Сабадухи – "Методологічні аспекти визначення поняття "особистість"", Л. Я. Галушко – "Проблема мотивації у різних теоретико-методологічних підходах до розуміння та пізнання психіки". Польські колеги з Любліна презентували доповіді: Малгожата Кусьпіт – "Специфіка особистості художньо обдарованих учнів", Анна

Каньос – "Особистісний профіль працівників соціальних служб у світлі п'ятифакторної концепції особистості Costa іMcCrae". Значну частину заявлених на *семінар доповідей* у вигляді статей надруковано у цьому числі наукового журналу "Психологія особистості" за узагальненими рубриками: "Персонологічні моделі та концепції", "Емпіричні дослідження в прикладній психології особистості", "Теоретичні студії актуальних персонологічних проблем".

Висновки. Проблемно-тематичний огляд наукових семінарів з актуальних питань психології особистості дозволяє зробити висновок про мультипарадигмальність концептуального моделювання становлення і функціонування особистості; міждисциплінарний характер персонологічних студій та продовження їх проведення в руслі різних типів наукової раціональності – класичного, некласичного й постнекласичного; апробацію шляхів подолання методологічної кризи в царині психології особистості у спосіб різноманітних "поворотів" – суб'єктно-вчинкового, соціально-конструкціоністського, аксіологічного, трансцендентально-духовного, семіотичного тощо.

Водночас слід зауважити, що не всі презентовані на семінарах розвідки відзначаються новаторським характером або є достатньо фаховими аналітичними оглядами чи володіють чітко аргументованим соціально-проектувальним змістом. У перспективі очікуємо більш строгої саморефлексії методологічних потуг у царині психологічної персонології, поєднаної з повнішою адсорбцією новітніх ідей, методів практико-орієнтованих технологій з контексту світової психології та сміливішим пропагуванням здобутків вітчизняних учених-персонологів на міжнародній арені шляхом участі в різноманітних наукових форумах, публікацій в авторитетних фахових виданнях, залучення до виконання спільних із зарубіжними науковими інституціями суспільно важливих проектів.

Zinoviia Karpenko

METHODOLOGICAL PROBLEMS OF PERSONALITY PSYCHOLOGY: FROM THE HISTORY OF UKRAINE-WIDE SCIENTIFIC SEMINARS

This article provides an overview of key problems and subjects of Ukraine-wide scientific seminars "Methodological problems of personality psychology" held in Ivano-Frankivsk in 2005-2015. Polyparadigmality, pluralism and interdisciplinary character of personological workshops, attempts at theoretical and methodological synthesis and methodological triangulation are noted. Innovative attempts at conceptual modeling and experimental verification of fundamental and technological, narrowly applied research in the field of personality psychology in the context of classical, non-classical and post-non-classical types of scientific rationality are pointed. Ways to modernize and improve the quality of professional methodological work of domestic scientists-personologists are indicated: professional expertise of research methods, intensification of scientific communication and international cooperation, critical self-assessment of methodological competence, etc.

Keywords: *personality psychology, personology, methodology, conceptual modeling, scientific rationality, scientific seminar.*